

Documenta 14

Μνημείο πολιτισμού ή τεκμήριο βαρβαρότητας;

«Κάθε μνημείο πολιτισμού είναι και τεκμήριο βαρβαρότητας», έγραφε ο επαναστάτης διανοούμενος και αυτόχειρας Βάλτερ Μπένγιαμιν (Walter Benjamin), λίγο πριν αφήσει την τελευταία του πνοή κυνηγημένος απ' τους Ναζί.

Πότε η Τέχνη έπαψε να είναι κρίση, πότε έπαψε να είναι τραύμα και κραυγή αγωνίας; Υπήρξε ποτέ καθαρή μορφή καλλιτεχνικής δημιουργίας, που να μη συσσωρεύει στα σπλάχνα της όλες τις αντικρουόμενες τάσεις της εποχής που τη γέννησε; Και η εποχή μας, εποχή δομικής κρίσης του καπιταλισμού, γοργά εξελισσόμενη σε κρίση του ίδιου του ανθρώπινου πολιτισμού, είναι γεμάτη αντιφάσεις, μετατρέποντας τον πλανήτη σε ηφαιστειογενές τοπίο έτοιμο να εκραγεί ανά πάσα στιγμή.

Η τρομερή ιαχή μιας άλλης γερμανοεβραίας επαναστάτριας, της Ρόζα Λούξεμπουργκ (Roza Luxemburg), «Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα!», γραμμένη μέσα στις φλόγες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, σήμερα είναι πιο επίκαιρη παρά ποτέ. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός, στη θανάσιμη αγωνία του δε γεννά μόνο πολέμους, φασισμούς, πείνα, περιβαλλοντική καταστροφή και εξαθλίωση σε κάθε γωνιά της γης, αλλά και την άμεση απειλή ενός πυρηνικού ολέθρου, με ανυπολόγιστο το μέγεθος της καταστροφής.

Αντιφάσεις τέτοιου μεγέθους μπορούν να λυθούν προς την κατεύθυνση της ανθρώπινης χειραφέτησης, μονάχα με τη μαζική είσοδο των κολασμένων της γης στο θέατρο της ιστορίας και μια νέα έφοδο στον ουρανό, «για να κλείσει κατά συνέπεια η προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας» (Μαρξ).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η Documenta 14 δε θα μπορούσε να ξεφύγει από το δίχτυ των αντιφάσεων του δικού μας *Jetztzeit*, του *χρόνου-του-τώρα*, κατά τον Μπένγιαμιν.

Δυο-τρία παραδείγματα:

- Η αριστερή/κινηματική φρασεολογία στα κείμενά της, καταγγέλλοντας το νεοφιλελευθερισμό, την αποικιοκρατία, την καταπίεση της διαφορετικότητας, την εξολόθρευση κάθε μειονότητας, τον милитарισμό, συμπληρώθηκε από τις συνθήκες σύγχρονης γαλέρας υπό τις οποίες δούλευαν οι ενοικιαζόμενοι εργαζόμενοι της έκθεσης.
- Στόχος της έκθεσης ήταν να «μάθει» από τη χειμαζόμενη από την κρίση Αθήνα, χρηματοδοτούμενη, βέβαια, αδρά από το γερμανικό κράτος, την ΕΕ, πολυεθνικούς ομίλους κλπ.
- Υπήρχαν έργα στην έκθεση με σαφή ορίζοντα την κοινωνική επανάσταση, ωστόσο πουθενά μέσα στα κείμενά της έκθεσης δεν τίθεται το επαναστατικό πρόταγμα.

Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι για τον γράφοντα ήτανε αποκαλυπτική η στιγμή της ανακάλυψης στον 3ο όροφο του ΕΜΣΤ, του άγνωστου μπολσεβίκου μουσικού και πειραματιστή, χαμένου στα σταλινικά κατάστιχα, Αρσένυ Αβραάμωφ. Εκεί ακούσαμε τη *Συμφωνία των Σειρήνων* του Αβραάμωφ, με τους ζωντανούς ήχους των κανονιών του Κόκκινου Στόλου στο Μπακού το 1922, τις σειρήνες των εργοστασίων και τις φωνές των εργατών να τραγουδούν την *Διεθνή*, παρακολουθώντας την ίδια στιγμή μια ταινία του Τζίγκα Βερτόφ, του 1919.

Τελικά τι ήταν η Documenta 14;

Σφιχτοκόλαριοι και παραγοντίσκοι την ονόμασαν το σημαντικότερο καλλιτεχνικό γεγονός στην ελληνική ιστορία. Εθνικοπατριώτες κάθε λογής την αποκάλεσαν φασιστική, σχίζοντας τα ιμάτιά τους σ' ένα λαϊκίστικο παραλήρημα προς άγραν μερικών ψήφων. Νέο-φιλελεύθεροι αρθρογράφοι, ευαισθητοποιημένοι οπαδοί της καθαρής τέχνης, τη χαρακτήρισαν μπολσεβίκικη, ενώ φωνές εξ' αριστερών, δεκανίκι του συστήματος και όργανο του γερμανικού ιμπεριαλισμού.

Κατά τη γνώμη μας, η Documenta 14 αντανακλά και προβάλλει το μείζον πρόβλημα της καλλιτεχνικής δημιουργίας εντός του καπιταλισμού και μάλιστα, σε μια από τις πιο ανθρωποφάγες περιόδους της ιστορίας του. Καθόλου τυχαία ο Μαξ δε μίλησε για την ασυμφιλίωτη έχθρα μεταξύ Τέχνης και καπιταλισμού. Σε συνθήκες εμπορευματικής παραγωγής, το έργο τέχνης εκπορνεύεται, μετατρέπεται το ίδιο σε εμπόρευμα και τελικά σε αναλώσιμο προϊόν.

Ο Σάββας Μιχαήλ σ' ένα πρόσφατο κείμενό του με τίτλο «*Documenta 14, μαθαίνοντας... Το τέλος της Μητρόπολης*», γράφει χαρακτηριστικά:

«Στο ερώτημα εάν η κρίση του κεφαλαίου γίνεται και κρίση της Ποίησης που περιλαμβάνει και κάθε Τέχνη, εμείς απαντάμε: η Ποίηση ή η Τέχνη, αν προτιμάτε, δεν είναι σε κρίση, είναι Κρίση. Είναι το οντολογικά ασύμβατο του κεφαλαίου, η άρνησή του, κρισιακό στοιχείο της καπιταλιστικής συνθήκης που αδυνατεί από την ίδια της την φύση να το απορροφήσει πλήρως και να το εξαφανίσει. Αυτό το ουτοπικό πλεόνασμα που διαρκώς δραπτετεύει είναι άνοιγμα σε άλλους ορίζοντες της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτό δεν σημαίνει ότι η ποίηση, η τέχνη, ο πολιτισμός συνολικά μένουν αλώβητοι από τον θανάσιμο εναγκαλισμό του κεφαλαιοκρατικού βόα.¹»

Σ' αυτό το σημείο χρειάζεται να θέσουμε δυο σημαντικά ζητήματα:

- Ένα καλλιτεχνικό έργο δεν μπορεί να κριθεί με γνώμονα την παρουσίασή του ή όχι στην Documenta. Δεν είναι αυτό το μέτρο που θα ορίσει τον χαρακτήρα και τη σημασία του έργου, αλλά αυτή καθ' αυτή η διαλεκτική μορφής και περιεχομένου της οποίας το έργο είναι φορέας. Για παράδειγμα στην περίπτωση του William Kentridge, το έργο του Νοτιοαφρικανού εικαστικού και ο ίδιος ο δημιουργός, δεν περιμένουν τη συγκεκριμένη διοργάνωση για να κριθούν και να δηλώσουν τη σημασία τους.
- Δεν υπάρχει κάποια ανώτερη ηθική αρχή που μπορεί να κρίνει αν ένας καλλιτέχνης θα έπρεπε ή δε θα έπρεπε να λάβει μέρος στη Documenta. Κάποιος δεν είναι «συμβιβασμένος» αν συμμετέχει ή «επαναστατημένος» αν δε συμμετέχει ή αντίστροφα. Στο βαθμό που ο ίδιος ο δημιουργός εξασφαλίζει τους κατάλληλους καλλιτεχνικούς, εργασιακούς και οικονομικούς όρους, που του επιτρέπουν να παρουσιάσει το έργο του όπως αυτός ο ίδιος αντιλαμβάνεται, η επιλογή της συμμετοχής ή μη, είναι προσωπικό ζήτημα του ίδιου του καλλιτέχνη και οφείλει να κρίνεται ανάλογα με την περίπτωση.

Τελικά το ζήτημα της Documenta είναι μόνο μια μικρή διάσταση του προβλήματος. Πολύ πριν εμφανιστεί η εν λόγω έκθεση στην Αθήνα, πολυεθνικές και επιχειρηματικοί όμιλοι, ιδρύματα και μαικήνες κάθε λογής, εκμεταλλευόμενοι την οικονομική εξάρτηση και ανέχεια των καλλιτεχνών, αποικούσαν - και συνεχίζουν να αποικούν - με ρυθμούς γεωμετρικής προόδου, μία-μία, όλες τις πτυχές πολιτισμού και καλλιτεχνικής δημιουργίας της χώρας. Και βέβαια, δεν πρόκειται για εγχώριο ζήτημα, αλλά για μια από τις μορφές της καπιταλιστικής πανούκλας που απλώνεται διεθνώς.

Το κεντρικό ερώτημα, ωστόσο, είναι άλλο:

¹ εφημ. Νέα Προοπτική, φύλλο 650, 9/9/'17, σελ. 15

Μέσα σ' αυτόν τον κυκεώνα παραγόντων, ιδρυμάτων, χορηγών, κριτικών τέχνης, curators, διαφημιστών κλπ...κλπ...ποιος είναι ο ρόλος του καλλιτέχνη; Με ποιον τρόπο μπορεί ο καλλιτέχνης με το έργο και τη στάση του να αμφισβητήσει το υπάρχον που σαπίζει, ανοίγοντας τους ορίζοντες της ουτοπίας; Μπορούμε ως καλλιτέχνες, να γεννήσουμε θεσμούς και μορφές καλλιτεχνικής αντι-εξουσίας, δουλεύοντας με γνώμονα την ανθρώπινη χειραφέτηση; Τα παραδείγματα των καλλιτεχνών/ακτιβιστών του Μάη του '68, αλλά πάνω απ' όλα του Κόκκινου Οκτώβρη του '17 , δείχνουν τις πραγματικά άπειρες δυνατότητες που υπάρχουν και σήμερα, στο βαθμό που ως δημιουργοί...γίνουμε ρεαλιστές...ζητώντας το αδύνατο...κατά τη γνωστή ρήση του Τσε Γκεβάρα (Che Guevara).

Θέλουμε:

- Την ανεξαρτησία της Τέχνης για την Επανάσταση.
- Την Επανάσταση, για την οριστική απελευθέρωση της Τέχνης²

Σάββας Στρούμππος

Σκηνοθέτης

Τάπει 14/9/2017

² Λέον Τρότσκι – Αντρέ Μπρετόν, Για μια Ανεξάρτητη Επαναστατική Τέχνη, σελ. 9-14, μτφ. Α. Φράγκα, εκδ. Αλλαγή, Αθήνα, 1985.